

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE A ANDRAGOGIKY

GENDEROVÁ DĚLBA PRÁCE V RODINĚ
A
„MATEŘSKÉ PRIVILEGIUM“

Gender division of labor within the family
and
„maternal privilege“

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Alois Knap

Vedoucí bakalářské diplomové práce: Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou použitou literaturu a další zdroje, které jsem použil.

.....

podpis

V Olomouci dne 26. června 2012

Poděkování

Děkuji Mgr. Martinu Fafejtovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, konzultace a vstřícný přístup při tvorbě mé bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	6
1 Genderová dělba práce v rodině.....	7
1.1 Gender.....	7
1.1.1 Vymezení pojmů gender a pohlaví.....	7
1.1.2 Genderové stereotypy a role.....	8
1.1.3 Konstrukce rolí muže a ženy.....	9
1.1.4 Teorie o původu genderu.....	10
1.2 Rodina.....	11
1.2.1 Co je rodina.....	11
1.2.2 Postavení ženy a muže v rodině.....	11
1.2.3 Modely uspořádání vztahů a rolí v rodině.....	13
1.3 Dělba práce.....	16
1.3.1 Původ genderové dělby práce.....	17
1.3.2 Teoretické přístupy genderové dělby práce v rodině.....	18
1.3.3 Rozdělení prací v domácnosti.....	20
2 Mateřské privilegium.....	24
2.1 Rodičovství.....	24
2.1.1 Instituce rodičovství.....	24
2.1.2 Rodičovské role.....	25
2.1.3 Motivace pro přijetí rodičovské role.....	26
2.2 Mateřství.....	27
2.2.1 Mateřská role.....	27
2.2.2 Mateřská privilegia.....	28
2.2.3 Proč se ženy stávají matkami?.....	34
2.3 Otcovství.....	35
2.3.1 Otcovská revoluce.....	36
2.3.2 Nový otec.....	37
2.3.3 Překonávání bariér.....	39
Závěr.....	41

Anotace	42
Zdroje	43

Úvod

Práce se zabývá genderovou dělbou prací v rodině a mateřským privilegiem, tedy pojmy, které spolu úzce souvisí. Cílem mé práce je ukázat, zda a jak mateřské privilegium ovlivňuje dělbu práce a rodinné role.

V první části bakalářské práce se zaměřím na vysvětlení a objasnění genderové dělby práce v rodině. Považuji za vhodné nejprve vymezit a vysvětlit základní pojmy, se kterými budu pracovat. V oblasti genderu je to především vznik a vývoj genderových rolí. Stručný nástin toho, co je rodina, jak jsou v ní uspořádány vztahy a vzájemné postavení muže a ženy v průběhu historického vývoje rodiny, bude dalším bodem mé práce. Poté se již soustředím na samotnou dělbu domácích prací a hlavní role, které v nich muž a žena zastávají.

Druhá polovina práce je více zaměřena na rodičovské role. Zabývá se jednak institucí rodičovství, ale i osobami otce a matky, které se jeví jako odlišné a přitom mohou mít mnoho společného. Podstatná část je věnována mateřským privilegiím, která ať oprávněně či ne, upřednostňují matku z hlediska péče o dítě. V tomto kontextu popíši exkluzivitu pojmů spojovaných výhradně s ženou a mateřstvím (mateřský instinkt, mateřská láska a kult...) a jejich srovnání s možnostmi a předpoklady muže, jako otce. Jako protipól nadvlády matek se vynořuje fenomén nového otce, který touží obnovit zpřetrhaná pouta s dítětem a být mu blíž. Této revoluci a okolnostem jejího vzniku a změnám v otcovském chování věnuji závěr své práce.

1 Genderová dělba práce v rodině

1.1 Gender

1.1.1 Vymezení pojmů gender a pohlaví

Anglický pojem *gender* můžeme do češtiny přeložit jako „rod“. Jedná se o sociální konstrukt, tedy je formován kulturou a společností, a poskytuje obraz o vlastnostech a chování muže a ženy. Často máme tendenci vnímat rod a pohlaví jako jednu a tutéž věc. Mezi nimi, ač se tyto pojmy na první pohled jeví jako velmi podobné, však musíme ze sociologického hlediska rozlišovat. *Pohlaví*, jak uvádí Janebová, je univerzální kategorií a nemění se podle času či místa (srov. Janebová 2006, s. 102). To, že je pohlaví neměnné, je dáno skutečností, že ho chápeme na základě biologických vlastností. Je určováno např. pomocí přítomnosti pohlavních chromozomů, zevních pohlavních orgánů či tělesné stavby a v sociologii slouží jako základní rozlišovací dichotomický znak (srov. Petrušek a kol. 1996, s. 781-782). Stejně tak Šiklová (srov. Šiklová 1999, s. 10) pohlaví definuje ve smyslu základních fyziologických rozdílů mezi muži a ženami. Dle mého názoru Maříková (Maříková 1982a) velmi pěkně vystihla rozdíl mezi pohlavím a genderem větou: „*Gender na nás vyvíjí větší tlak, působí silněji v našich životech, výrazněji než pohlaví nám "organizuje" náš všední život. Protože je však sociálním výtvozem a nikoli biologickou či teologickou daností, skýtá prostor pro změnu.*“ Jinak řečeno, teoreticky lze spojitost genderu a pohlaví uvolnit, přesto však – alespoň v naší společnosti – v každodenních situacích gender od pohlaví neodlišujeme. Vnímáme pouze pohlaví biologické, které následně spojujeme s určitými institucemi, rolemi a identitami (srov. Fafejta 2004, s. 31).

1.1.2 Genderové stereotypy a role

Do genderových rolí a stereotypů se již rodíme a na jejich základě jsme pak vychováváni a vnímáni okolím. Jako příklad uvádí Fafejta výzkum provedený mezi rodiči novorozenců, kteří chlapce označovali jako „velké“ a s „výraznými rysy“, zatímco holčičky byly „malé“, „krásné“ a „roztomilé“. Ačkoli se děti (jak tomu po porodu bývá) navzájem nelišily, byly jim ihned přisouzeny charakteristiky na základě jejich pohlaví (srov. Fafejta 2004, s. 32).

Výše nastíněnou situaci jsem se dotkl *genderových stereotypů*, které, jak uvádí Křížková, určují do značné míry obsah ženských a mužských rolí ve společnosti. Tyto stereotypy představují ustálené vzorce nazírání na muže a ženy, jejich vlastnosti, jednání a schopnosti. Mívají často podobu pevně zakořeněných představ, či fixovaných postojů (srov. Křížková 2002, s. 150). Dále můžeme uvést, že genderové stereotypy mají bipolární charakter, čili příslušník jednoho pohlaví nenese žádné rysy toho druhého, a zároveň jsou univerzálně platné pro všechny příslušníky daného pohlaví (srov. Curran, Renzetti 2003, s. 20-21). Jako příklad by nám mohl posloužit všeobecně rozšířený názor, že: ženy jsou špatné řidičky a nemají orientační smysl. Stejně jako v případě všech stereotypů (tedy nejen genderových) je takto člověk posuzován bez ohledu na skutečnost.

Dalo by se tak říci, že genderové stereotypy mají i negativní charakter. A to především bereme-li v úvahu individualitu jedinců. Pokud se stereotyp neslučuje s přesvědčením či vlastnostmi konkrétního muže či ženy, může být na tuto osobu nahlíženo jako na odlišnou a to v negativním slova smyslu. Nahlížíme-li na genderovou roli jako na výsledek socializace, pak můžeme říci, že společnost proti takovému jedinci zakročí v podobě příslušných sankcí a tento bude pak brán jako jedinec deviantní.

Genderové stereotypy ženy jsou vystavěny na roli matky, je to její hlavní ženská rodinná role a je biologicky determinována. Ženě jsou pak přisouzeny role vychovatelky a pečovatelky, ale i dalších činností, které s touto determinací vůbec nesouvisí (srov. Křížková 2002, s. 150-151).

Totéž by se dalo říci určitě i o roli muže, jehož hlavní doménou bude ekonomické zajištění rodiny. Jak píše Fafejta (Fafejta 2004, str. 16) „*jedinec svou identitu získává skrze role, které jsou mu přisouzeny*“.

1.1.3 Konstrukce rolí muže a ženy

Vyvstává otázka, zda jsou role muže a ženy konstruovány biologicky, či sociálně. Teorie *biologického determinismu* se odvolává na přirozenou dělbu práce, potažmo rozdělení rolí na mužské a ženské na základě fyziologických a psychologických rozdílů. Ty předurčují ženu do postavení podřízené muži a je situována výlučně do rodinné sféry jako matka a pečovatelka o dítě a domácnost. Z tohoto pohledu by se ale nedala vysvětlit taková různost v chápání obsahu ženské a mužské práce. Jako hlavní argument proti biologické teorii je uváděna myšlenka, že by v tomto případě byl zcela zbytečný proces socializace a sociální kontroly. Socializace je však, dle sociologického přístupu, hlavní determinantou určující rozdíly v chování obou pohlaví. Diference genderových rolí tak nejsou určeny schopnostmi příslušníků jednotlivých pohlaví, ale jejich ohodnocením v dané roli spolu s jejím statusem – jsou sociálně konstruovány. Maříková zde cituje Delamontovou, která objasňuje problematiku jasného původu genderových rolí tím, že „*...většina rysů spojovaných s mužem a ženou je původu kulturního, i když většina lidí věří, že jde o rozdíly přirozené (to jest biologické)*“ (srov. Maříková 1999, s. 59-60). Podobně Fafejta o genderových rozdílech uvádí, že „*mnohé z toho, co jednoznačně považujeme za přirozené, tak je někdy více, jindy méně sociálně konstruované*“ (Fafejta 2003, str 36). Nutno dodat, že pohled sociologický zastává většina sociologů a kulturních antropologů. (Maříková 1999, s. 60).

1.1.4 Teorie o původu genderu

Podívejme se nyní alespoň na dva sociologické směry druhé poloviny dvacátého století, z nichž každý zastával jednu z teorií o původu genderu.

K biologické teorii se klonili *strukturální funkcionalisté*. Ti chápali společnost jako stabilní, uspořádaný systém, jehož členové sdílejí stejné hodnoty, přesvědčení a očekávání. Ve své analýze genderu vycházejí ze základní skutečnosti, že se muži a ženy tělesně liší. Především fakt, že muži jsou větší a silnější a ženy rodí děti a kojí je, zapříčinil dle funkcionalistů vznik genderových rolí. Genderové rozdíly jsou tak chápány jako jevy přirozené a neměnné a lidské chování, ve smyslu snahy o změnu vymezení role muže a ženy, se může jen velmi těžko setkat s úspěchem, neboť jsou odvozeny ze základních biologických vlastností (srov. Curran, Renzetti 2003, s. 23-24). Jakákoliv snaha o změnu může navíc společnost jako celek poškodit. Funkcionalistické popisování genderových rozdílů jako přirozených bývá často zneužíváno k ospravedlnění nerovností a diskriminace na základě pohlaví (Curran, Renzetti 2003, s. 27-29).

Jejich paradigma však bylo v důsledku společenských změn zpochybněno a do popředí se dostává *feministická sociologie*, jejíž paradigma nepopírá biologickou predispozici, ale upozorňuje na provázanost biologických a kulturních faktorů. Gender je dle této teorie kategorií spíše společensky utvářenou, nežli přirozenou. Utváří se, přenáší a reprodukuje prostřednictvím procesu sociálního učení. Feministický pohled upozorňuje na dřívější problém sexismu v sociologii, čili přeceňování jednoho pohlaví na úkor druhého. V minulých dobách tuto „lepší“ pozici zastávalo pohlaví mužské. Toto mělo vliv i na povahu sociologického bádání, které se ukázalo jako nesprávné (srov. Curran, Renzetti 2003, s. 29-31). Jak totiž tvrdí Millman a Kanter, „většina toho, co jsme dosud chápali jako zkoumání společnosti, je ve skutečnosti jen mužským zkoumáním mužské části společnosti“ (Millman a Kanter in Curran, Renzetti 2003, s.

32). Feministické paradigma jako celek, se tak stalo klíčovým pro zkoumání genderu a zejména genderové nerovnosti (Curran, Renzetti 2003; s. 58).

1.2 Rodina

1.2.1 Co je rodina

Jak uvádí Velký sociologický slovník, *rodina* je „obecně původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury a základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce...a výchova“ (srov. Petrušek a kol. 1996, s. 940).

Tato definice by se dala interpretovat i tak, že *rodina* je biologicky významná pro reprodukci lidstva a v rámci socializace poskytuje normy a vzory chování pro další generace. I když bychom mohli souhlasit s tím, že je rodina nepostradatelná zejména pro dospívající děti, je nutno dodat, že stejně tak je rodinné zázemí důležité i pro dospělého člověka. Poskytuje mu totiž oporu pro vlastní hodnoty, utvrzuje ho ve smysluplnosti jeho existence, nabízí široký prostor pro sociální interakci a zrcadlí jeho vlastní chování (srov. Matoušek 1997, s. 8-9). *Rodina* je tradičně pokládána za instituci, která je základem či symbolickou kotvou společnosti. Málokterá z institucí však prošla tolika změnami, ať už ve své formě nebo ve svých funkcích (srov. Dudová 2008, s. 14). Z genderového hlediska můžeme *rodinu* definovat jako základní sociální instituci, která je produkována a reprodukována na základě vztahu dvou sociálních rodů – mužského a ženského. Pomocí tohoto vztahu je utvářena a skrze něj funguje (srov. Maříková 1999, s. 11).

1.2.2 Postavení ženy a muže v rodině

Hovoříme-li o rodině, myslíme jí hlavně rodinu manželskou či vztahovou, která se skládá z muže, ženy a jejich dětí, přičemž mezi rodiči nemusí být manželský stav (srov. Dudová 2008, s. 14). Jejich partnerství nebo manželství je ve většině případů i dnes založeno na předpokladu genderových odlišností a existenci genderových nerovností (srov. Dudová

2008, s. 26). V následujících řádcích chci demonstrovat, zda tomu tak bylo odjakživa a čím byl fakt nadřazenosti jednoho nad druhým vytvořen.

Curran a Renzetti vycházejí z více autorů, když popisují, že je reálně možné, že naši předci nežili v klanech ovládaných silnými samci, ale ve skupinách, jejichž jádro tvořily ochranné a pečující matky (srov. Bleier, Slocum, Tanner a Zihlman in Curran, Renzetti 2003, s. 26). V době neolitické revoluce se objevují kultury založené na ženských hodnotách. Ženský princip – rození a péče o děti – byl posvátný (srov. Matoušek 1997, s. 20). Pokud by byly tyto hypotézy pravdivé, dalo by se říci, že počáteční uspořádání vztahů mělo matriarchální podobu. Karsten dodává, že hlavním důvodem pro toto uspořádání by mohla být neznalost biologických základů otcovství (srov. Karsten 2006, s. 146).

Ve spojitosti s diferenciací společnosti podle majetku získávají vedoucí postavení postupně muži a dokážou si ho udržet až do dnešních dob (srov. Matoušek 1997, s. 21). V tomto bodě Možný zmiňuje Colins, když se zmiňuje o původu slova „*familia*“, kterým se ve starém Římě označoval všechn majetek v domácnosti a i žena, kterou si muž koupil, byla jeho vlastnictvím – byla jeho familia, majetek (srov. Colins in Možný 2008, s. 176). Od těchto dob bychom mohli hovořit o patriarchátu, kdy se autoritou a pánem rodiny stává muž. Potvrzení muže v této roli následovně upevňovala i křesťanská teologie. V Bibli se píše, že muž byl stvořen jako první a teprve z něj se zrodila žena, což mu dává právo rozkazovat. Formulace, vyňatá z Listu Efezanům od sv. Pavla, že „...*muž je hlavou ženy, jako je Kristus hlavou církve...tak jako je církev podřízena Kristu, tak necht' jsou i ženy podřízeny mužům ve všem*“, měla celá staletí velký úspěch (Badinter 1998, s. 21).

Nepopírám, že někde na světě existují kultury, které jsou založeny na kultu matky, ale jak píše Badinterová: „*Dějiny západoevropské rodiny jsou dějinami otcovské moci, která jde vždy ruku v ruce s autoritou manžela*“ (Badinter 1998, s. 17).

1.2.3 Modely uspořádání vztahů a rolí v rodině

Uvedené modely rodiny nám napoví, zda jsou genderové role v rodině stálé, díky jakým faktorům se mohou měnit a jak vzájemné postavení mezi partnery ovlivňuje dělbu práce.

- **Od tradiční rodiny k postmoderní**

Podle klasického pojetí sociologie, ale i jiných věd (historických a antropologických), kdysi v dávnověku vznikla rodina, kterou nazýváme *tradiční*. Jejím hlavním posláním byla reprodukce života a transmise biologického, materiálního a symbolického dědictví z generace na generaci. Vznikla tak instituce, jejíž rodinné strategie se lišily sociohistoricky (srov. Horská 2003, s. 92). Dudová uvádí (srov. Dudová 2008, s. 14), že v tradiční rodině byl kladen důraz zejména na přenos ekonomických statků a to s sebou neslo silnou stabilitu rodiny. Široké vícegenerační soužití založené na hierarchickém uspořádání rodinných vztahů, otcovská autorita a absence citových vazeb jsou dalšími charakteristikami, které uvádí Možný (srov. Možný 2008, s. 23). Maříková dodává, že muž je v tomto modelu chápán jako výhradní živitel rodiny, je silně orientován na sféru placené práce. Žena je pevně zakomponována v soukromé instituci rodiny. Oba jsou na sobě vzájemně závislí, jejich vztahy jsou komplementární a jeden bez druhého by byl schopen fungovat jen stěží. Jejich role jsou sice asymetrické, ale méně nerovnovážné než v následujícím období (srov. Maříková 1999, s. 14).

V 19. století se objevuje rodina *moderní*, která nahradila tradiční rodinu tím, že ji postavila na nový normativní základ. Předávání hodnot mezi generacemi ustupuje do pozadí a prioritou se stává dosažení harmonie mezi blahem, které by rodina měla poskytovat jednotlivci a blahem obecným (srov. Horská 2003, s. 96). Tato rodina je nukleární, dvougenerační a dominuje v ní manželská láska. Dalším znakem jsou tradičně oddělené a vzájemně se doplňující role muže a ženy, přičemž panuje přísná dělba práce. Tam, kde byla rodina kdysi nezastupitelná, nastupují specialisté a formální organizace. Rodina však zůstává nenahraditelná v poskytování citového bezpečí (srov. Možný 2008, s. 22-

23). K přísné dělbě práce přidává de Singly ještě manželskou lásku a pozornost věnovanou zdraví a výchově dítěte. Ve všech sociálních vrstvách se uchytil požadavek na muže pracujícího mimo domov a na ženu, která zůstává doma, aby se co nejlépe postarala o děti (srov. Singly 1999, s. 89-90). Toto rozdělení vneslo do vztahu muže a ženy nové typy nerovností. Sféra veřejná (mužská) byla více oceňována než sféra soukromá (ženská), což mělo za následek výraznou genderovou segregaci. A tak, i když jsou rodinné role muže a ženy nadále komplementární, přestože žena vytváří muži zázemí, muž je hodnocen lépe a přínos ženy je opomíjen (srov. Maříková 1999, s. 15).

Na konci šedesátých let se moderní typ rodiny transformuje a vstupuje do své *druhé fáze (postmoderní)*. Změny se týkají vztahů mezi partnery a mezi rodiči a dětmi, do popředí více vystupují city. Přísná dělba práce se oslabuje a cílem výchovy není v první řadě vštípit dětem morální zásady, ale podstatným se stává objevení a rozvoj vlastního Já. Přenos morálních a hmotných statků přestává být hlavní funkcí rodiny, stává se jí vytváření vlastní identity (srov. Dudová 2008, s. 15). Důležité tedy je, aby byl člověk šťastný sám za sebe. Manželství lidé uzavírají většinou pouze v případě, že chtějí zplodit děti a lidé spolu běžně žijí i mimo manželství, navíc dochází ke kritice předchozího modelu ženy v domácnosti (díky rozvoji feministického hnutí). Výše uvedená změna vztahů mezi partnery má povahu mizení samotné hodnoty vztahu (srov. Singly 1999, s. 90-91).

- ***Vztahy v rodině dle Parsonse***

Z hlediska teoretika strukturálního funkcionalismu Talcotta Parsonse má izolovaná nukleární rodina dvě klíčové funkce: primární socializaci dětí a stabilizaci dospělých jedinců. Tyto úkoly plní muž a žena v rodině pomocí dvou vzájemně odlišných rolí. *Instrumentální* roli, která přisuzuje manželovi – otci rozhodovací a vedoucí pravomoc díky jeho schopnosti ekonomicky zajistit rodinu. Manželka – matka se stará o domácnost, děti a uspokojení citových potřeb všech a zaujímá *expresivní* rodinnou roli (srov.

Curran, Renzetti 2003, s. 214). Nutno podotknout, že toto rozdělení je dle funkcionalistů zcela legitimní a odpovídá jejich teorii.

- ***Model Hochschild, Machung a Možného***

Jinou typologii nalezneme u A. Hochschild a A. Machung. Na základě výzkumu dvoukariérových manželství hovoří o *tradičním* typu – žena sice pracuje, ale její identita je založena na činnostech spojených s rodinou a domácností. Sama sebou i svým partnerem je vnímána primárně jako manželka a matka. Muž je pojímán jako hlavní živitel a hlava rodiny (srov. Maříková 1999, s. 15). Možný nazývá tento typ *konzervativní*. Vdaná žena nemá pracovat a pro matku toto platí obzvlášť. Na stejnou roli připravuje i své dcery, chlapci jsou naopak vychovávaní ve směru opuštění domova, ekonomické samostatnosti a následného založení vlastní rodiny (srov. Možný 2008, s. 180).

V *přechodném* typu vnímá žena sebe samu jako matku a zároveň i jako zaměstnanou ženu. Svou identitu vytváří skrze rovnocenný vztah mezi rodinou a zaměstnáním. Muž akceptuje její touhu pracovat, na oplátku po ní však požaduje hlavní roli v domácnosti. V takovém případě se setkáváme s výraznou nerovností, zejména co se týče finančního příjmu a množství volného času (srov. Maříková 1999, s. 15). Možný uvádí, že tento model pak připouští jen práci bezdětných žen, přičemž matky se mohou vrátit do zaměstnání až v době, kdy jsou děti odrostlé a soběstačné. Přednost před zaměstnáním by měla mít i péče o ostatní členy rodiny, pokud si to situace vyžaduje. Tento typ na rozdíl od Hochschild a Machung nazývá Možný *neokonzervativním* stanoviskem (srov. Možný 2008, s. 181).

Egalitární typ obě autorky charakterizují jako situaci, kdy muž i žena preferují tutéž sféru. To znamená, že oba shodně kladou důraz na práci, kdežto jiní partneři upřednostňují domácnost a rodinu. Najdou se i takové páry, které se snaží o maximální sladění obou sfér. Rozhodování a moc jsou ve stejné míře rozděleny mezi oba partnery (srov. Maříková 1999, s. 15). Možný však uvádí, že žena-matka ve srovnání s muži vždy prohrává či zaostává na poli profesního uplatnění a tento handicap je v rámci

egalitárního modelu neřešitelný, neboť muži nikdy nebudou znevýhodněni těhotenstvím, porodem a kojením. Otázku rovnosti (nerovnosti) životních šancí se snažil řešit stát pomocí výstavby jeslí, školek a s tím spojenou propagandou pediatriů a psychologů o prospěšnosti výchovy dětí v kolektivu pod vedením profesionálů. Toto vše mělo napomoci matkám se co nejdříve znovuzapojit do pracovního procesu. Samy ženy se zaměřily na soukromý sektor a zejména v poslední době usilují o větší zapojení partnera do péče o dítě (srov. Možný 2008, s. 181-183). Tato typologie dle Hochschild a Machung je založena na vzájemném očekávání, vážícímu se k roli muže a ženy a na tom, která ze sfér je z hlediska identit obou partnerů nejdůležitější (srov. Maříková 1999, s. 16).

- ***Model dominantní x partnerský***

Autorkou tohoto modelu je Rianne Eisler, která pojala za základ pro svou typologii dva protikladné principy organizace vztahů mezi partnery. *Dominantní* typ dle ní hluboce ovlivňuje společenský systém a v soukromé sféře je postavení muže nadřazené ženě, muž je také držitelem moci a vystupuje jako hlavní autorita. Pokud si tento typ představíme pomocí vertikálního uspořádání vztahu, pak *partnerský* typ se odvíjí v horizontálním (srov. Maříková 1999, s. 16).

Fakt vzájemného postavení ženy a muže a skutečnost, zda je společnost patriarchální či naopak matriarchální, anebo jsou tyto vztahy rovnostářské, se významnou měrou podílí na genderové dělbě práce. Ze získaných poznatků usuzují, že charakter, důležitost a prestiž vykonávané práce jsou potom přímo úměrné pozici daného pohlaví v sociální struktuře společnosti.

1.3 Dělbba práce

Termín dělba práce původně vznikl pro potřebu ekonomů, avšak sociologie tuto kategorii rozšířila, neboť nelze opomíjet význam dělby činností všude tam, kde se nejedná přímo o proces výroby, směny a

rozdělování statků (srov. Keller 1997, s. 174). Mám-li hovořit o genderové dělbě práce, vidím zde úzkou návaznost či přímo spojitost s genderovými rolemi.

1.3.1 Původ genderové dělby práce

Pokud bych chtěl vysvětlit samotný původ genderové dělby práce, použil bych teorii o původu a vývoji genderových rolí, kterou zastávají strukturální funkcionalisté. Jejich teze o evolučním vývoji genderu nemusí být přesná, neboť jak upozorňuje Ruth Hubart (Hubart in Curran, Renzetti 2003, s. 25), „*chování po sobě nezanechává žádné zkameněliny*“. Loyejoy, Tiger a Fox a jejich teorie *člověka – lovce*, kterou nám přibližují Curran a Renzetti, o adaptaci našich lidoopích předků na měnící se klimatické podmínky. Díky vzpřímené chůzi došlo k zúžení pánve a mláďata se tak musela rodit v ranějším stádiu vývoje. To s sebou neslo nutnost samic zůstat se svými mláďaty déle, neboť byla vůči vnějšímu světu zranitelnější a nesamostatná. V důsledku tohoto se role v tlupě bipolarizovaly, přičemž samci se specializovali na lov a ženy se věnovaly dětem a sběračství. Ze vzájemně výlučných genderových rolí se postupně vyvinuly genderově specifické osobnostní rysy. Ženy se vyvíjely k silnější empatii a pečující povaze a muži k odvaze a agresivitě (srov. Lovejoy, Tiger a Fox in Curran, Renzetti 2003, s. 25). Ačkoliv samotní funkcionalisté nepátrali po původu vzniku genderové dělby práce, z výše uvedené interpretace se lze domnívat, že dělba práce podle pohlaví existovala odjakživa a je otázkou je jaký vliv měla na utváření genderu (srov. Curran, Renzetti 2003, s. 26).

Vznik genderové dělby práce, vysvětlený prostřednictvím teorie člověka-lovce, je možno chápat jako výchozí pro všechny další generace. Vývoj a přesné rozdělení dělby práce se však v každé společnosti vyvíjelo jinak. Jak jsem uvedl již výše, gender chápeme jako sociální konstrukt, čili si ho každá societa vytváří dle svých potřeb a požadavků. Proto se můžeme v různých kulturách i dobách setkávat se značnou variabilitou prací a úkolů, vykonávaných výlučně muži anebo ženami. Například na Nové Guineji či

ve východní Africe o malé děti pečují pouze matky, které však větší chlapce přenechávají na starost mužům a dále do výchovy nikterak nezasahují (srov. Fafejta 2004, s. 20). V některých kulturách se na stavbě obydlí podílí muži, jinde ženy a stejně tomu je v případě přípravy pokrmů. Genderové rozdělení práce podle fyzických předpokladů na mužské (lov, boj) a ženské (výchova potomků, ruční práce) – tedy zakládající se na teorii biologického determinismu, zde (dle mého) aplikovat nelze (srov. Curran, Renzetti 2003, s. 216).

1.3.2 Teoretické přístupy genderové dělby práce v rodině

Domácí práci chápe Shelton a John převážně jako činnost vykonávanou v domácnosti. Tato práce má pak charakter uspokojování potřeb členů domácnosti a také celkové zajištění jejího provozu (Shelton, John in Chaloupková 2005, s. 58). Do takového vymezení můžeme zahrnout rozsáhlé spektrum činností, jako jsou péče o děti, přípravu jídel, nakupování, žehlení, úklid domácnosti, ale také emocionální podporu členů rodiny, plánování rodinného rozpočtu, ale i různé jednorázové a situační práce (srov. Chaloupková 2005, s. 59).

O přístup *teorie časové dostupnosti a omezení* se zasadil v největší míře Gary Becker a jeho ekonomická teorie lidského kapitálu, jak se můžeme dozvědět v Chaloupkové. Hlavní podstatu zde tvoří specializace v dělbě práce, která povede k maximalizaci užitku domácnosti jako celku. Každý z členů domácnosti se tedy specializuje na rozvíjení určitého typu lidského kapitálu tím, že vědomě rozděluje svůj čas mezi placenou práci, která se uskutečňuje na pracovním trhu a práci neplacenou, čili v domácnosti (srov. Becker in Chaloupková 2005, s. 59-60). Toto rozdělení činností se tak orientuje dle člena domácnosti, který disponuje buďto lépe placeným zaměstnáním nebo se u něj předpokládá vyšší a s pohledem do budoucna hodnotnější kariérní růst. Název je odvozen od faktorů, kterými se ve výzkumech operacionalizuje dělba práce v domácnosti. Jedná se o časové nároky na práci v domácnosti a také časové možnosti, které úzce souvisí

s kvantitou času potřebného pro vykonání placené práce (srov. Chaloupková 2005, s. 59-60).

Meritem *teorie relativních zdrojů* je dělba práce jako výsledek partnerských vyjednávání. Vychází z teorie směny a domácnost je v tomto světle spíše „mocenskou arénou“. Jednotlivým členům domácnosti jde o to, aby se podíleli na domácích pracích co možná v nejmenší míře, v nejlepším případě se od ní zcela distancovali (srov. Brines, Shelton, John in Chaloupková 2005, s. 60). Výhodu v tomto „souboji“ má ten, který se může pochlubit vyšší mírou vzdělání, výdělkem nebo prestižem, kterou má jeho profese. Čím více takových „trofejí“ bude vlastnit, tím větší má právo účastnit se na „nehodnotných“ domácích pracích v co možná nejmenší míře (srov. Bierzová 2006, s. 20).

Pokud chápeme gender jako konstrukt, který je nám vštěpován socializací, jistě nás nepřekvapí, že může sloužit i jako hlavní faktor při dělbě domácích prací. Tento *socializační či genderový přístup* nám říká, že pomocí genderu nejsou ovlivněny pouze zvnitřněné role, které se po nás požadují, ale souvisí i s ekonomickým zajištěním rodiny, tedy postavením na trhu práce a příjmovou nerovností. Není tajemstvím, že domácí práce jsou tradičně spojovány s činností ženy, která je v drtivé většině vykonává, zatímco muž, genderově zvýhodněn na poli zaměstnání, plní funkci živitele rodiny (srov. Chaloupková 2008, s. 60-61). Taková dělba práce v domácnosti má pak důsledky nejen pro domácí/soukromou sféru. Tím, že definujeme ženskou roli jako domácí, ji zároveň oddělujeme od role mužské (srov. Bierzová 2006, s. 21). Bierzová dále interpretuje Sheltona, Johna a Coltrane, když uvádí že „*domácí práce tak produkují nejen statky a služby, ale také obrazy žen a mužů ve společnosti*“ (Ibidem).

Gender kontraktem označujeme soubor nepsaných pravidel a logických soudů, které jsou velmi těsně svázány s genderovými stereotypy. Ve sféře soukromé (rodinné) jsou nejvíce oceňovány role ženy, zatímco ve sféře veřejné (ekonomické) zase mužské. Toto má za následek horší pozici žen na trhu práce a také absenci mužské části v rodině (srov. Křížková 2002,

s. 157). Tyto kulturně zkonstruované rozdíly, které ve většině případů vnímáme jako přirozené, zaujímají ve společnosti ústřední roli, když skrze sebe sama hierarchizují sociální realitu, kde jsou upřednostňováni převážně muži a naopak ženy musí čelit diskriminaci. Jinými slovy určují, co ve společnosti znamená být mužem či ženou (srov. Maříková 2006, s. 104-105).

1.3.3 Rozdělení prací v domácnosti

Dělbou práce v domácnosti úzce souvisí s dělbou práce podle pohlaví a obsah se mění v souvislosti s proměnou uspořádání vztahů a rolí mužů a žen (srov. Maříková 1999, s. 21-22). Jak již bylo mnohokrát zmíněno, žena je tou hlavní osobou, na níž lpí „břemeno“ domácích prací. Není se čemu divit, když i podle výzkumu má zhruba 90 % činností vykonávaných doma na starosti žena (srov. Křížková 2002, s. 152). Dělbou práce u nás spadá spíše do tradičního modelu rodiny než do modelu moderního. Muži tedy nenesou takový podíl odpovědnosti za denní fungování rodiny a celkově jsou v domácích pracích angažováni méně (srov. Čermáková 1995, s. 48).

Práce v domácnosti nebývá považována za práci skutečnou a má celkově nízkou prestiž. Je to dáno tím, že není nijak specializovaná, opakuje se a vlastně není nikdy hotová. Navíc je status jedince odvozován často od toho, kolik vydělává peněz a fakt, že domácí práce je prací neplacenou, jí na popularitě nepřidává (srov. Curran, Renzetti 2003, s. 232).

- ***Muž jako živitel a pomocník***

I když je tato mužská role v rodině zažitá a bývá označována jako ta nejdůležitější, skutečnost nasvědčuje tomu, že za výlučného živitele jsou muži chápáni pouze zhruba ve čtvrtině případů. Je to dáno zejména zaměstnáním ženy, která do rodinného rozpočtu také přispívá, a tak bychom mohli muže označit spíše za spoluživitele, a to i přestože jsou jeho příjmy v průměru vyšší než příjmy ženy (srov. Maříková 1999, s. 46).

Jestli se bude muž podílet na domácích pracích, záleží zejména na tom, zda je žena, se kterou žije, zaměstnaná, jestli a jakou má muž flexibilní pracovní dobu a jeho samotná zkušenost s dělbou práce v rodině, v níž byl vychováván, zejména participace jeho otce na domácích pracích (srov. Maříková 1999, s. 22). Podle Rapoport a Rapoport se muži nepodílejí na domácích pracích hlavně ze dvou důvodů. Zaprvé je pro muže obtížné zastávat činnost, která je ve společnosti zažitá jako ženská a zadruhé ženy nerady nechávají muže tyto práce dělat, hlavně pokud to má za následek snížení standardu výsledku těchto prací (srov. Rapoport a Rapoport in Maříková 1999, s. 23).

Přestože je možná zastupitelnost v rozdělení prací v domácnosti druhým pohlavím uznávána, zůstává skutečností, že je současně také brána jako nepřirozená. Toto je důsledkem silného zakořenění kulturního vzorce. I když jsou muži schopni zastat v případě nutnosti práci, přestože se v tomto ohledu neradi podřizují, za nepřítomnou, nemohoucí ženu, po jejím návratu se i oni chýlí zpět do předem vyjetých kolejí. Důvodem může být síla zaběhnutého stereotypu nebo i fakt, že tím, že jsou ženské role v domácnosti více konkrétní, mohou být vnímány jako méně významné a důležité. Protože když to zvládne žena, musí to přeci zvládnout každý. Najdou se světlé výjimky, tedy muži, kteří se na domácích pracích podílejí častěji. Nejde tedy pouze o relativně příležitostné a situací vyvolané akce, ale o běžné práce, jako je vaření, mytí nádobí, uklízení a nakupování. Zde bychom si však mohli všimnout, že pokud muž takovou činnost vykonává, je to proto, že ho tato činnost baví a dělá ji rád. Tak mohou být domácí práce chápány jako jistá forma relaxace. Na druhé straně jsou vnímány jako nudná a stereotypní povinnost. Ženy celkově vnímají pomoc protějšku jako nedostačující, často si ale samy výraznější zapojení muže do domácích prací nepřejí a berou ho spíše jako pomocníka. Navíc jim tento postoj může potvrzovat jejich moc nad domácností a pomoci v ní udržet si „alfa pozici“. Muži si většinou své nedostatečné či nepravdělné zapojení se uvědomují, přesto je rovnocenné rozdělení domácích prací spíše ojedinělé. Vysvětlením může být i rozdíl v chápání toho, co je pro fungování domácnosti nezbytné.

Zatímco ženy kladou velký důraz na celkovou kvalitu prostředí spolu s čistotou a pořádkem, muži si vystačí s pocitem celkové pohody (srov. Maříková 2000, s. 116-120)

- ***Domov definuje ženu***

Hlavní ženská rodinná role je role matky. Žena je považována za rozenou vychovatelku dětí a vzhledem k tomu, že s dětmi tráví čas doma, jsou pak domácí práce považovány za zcela samozřejmý doplněk této role (srov. Křížková 2002, s. 150-151). Další pojem, který spojujeme s prvkem ženy a můžeme ho pokládat i za součást rodinného prostředí, je domov. Avšak jak upozorňuje Vodáková, dochází často k záměně slov, tedy i jejich významů – domov a domácnost (srov. Vodáková 2003, s. 85).

Domovem označujeme prostředí, které je nám společné, je pro nás významné a nezaměnitelné. Domácnost v sobě nese mnohem víc a nebude nám stačit ji definovat jako společnost lidí, kteří nemusí být navzájem osobami blízkými, kteří společně trvale žijí a hradí náklady na své potřeby (srov. Pachtl a kol. 1983, s. 56). Z pohledu ženy je to rozsáhlý souhrn povinností, avšak pro muže tento pojem prakticky neexistuje. Tím, že je domov nadřazen pojmu domácnost zjistíme, že domov je tedy ženou vlastně utvářen. Čeština nám v tomto rozlišení může pomoci slovem, které zná – domáckost. Ta, ačkoli je od obou předcházejících pojmů odvozena, vyjadřuje něco jiného. Obsahuje pocity, atmosféru místa, které je blízko představě našeho domova, ale také v nás dokáže probudit příjemné pocity s domovem spojené. Zajímavé je, že domáckost ani nemůžeme použít v negativním slova smyslu (srov. Vodáková 2003, s. 84).

Proč jsem podniknul tento zdánlivě nesmyslný lingvistický exkurz? Jednoduše, abych ukázal, proč jsou domácí práce a role ženy tak úzce spojeny. Dalším příkladem by také mohlo být spojení ženy a výrazu „teplo domova“. V přeneseném významu tepla, které bychom si mohli vyložit i jako oheň. Ten nám poskytuje nejen ochranu před zimou, ale i ochranu před zvířaty, před zlovolným vnějším prostředím, nepřáteli. Dává nám pocit bezpečí a jistoty. Jestliže pro ženu používáme označení „strážkyně krbu“,

opět vymezujeme její roli do domácího prostředí, kde se o „ohně“ stará, pomocí něj připravuje pokrmy pro ostatní. Myslím, že hledat rozdíly mezi vařičem a ohněm je zcela zbytečné, ale mohli bychom také říct, že dnes jsme již ohniště vyměnili za ústřední topení, čili se o oheň nemusí nikdo starat. V drtivé většině případů je to ale právě žena, která se stará (přerozděluje domácí finance), aby byly všechny účty za vodu, elektřinu a plyn zaplacený (srov. Vodáková 2003, s. 83-85).

- ***Péče o dítě***

V našem sociokulturním kontextu je za standart považována mateřská péče a odpovědnost za fungování rodiny je připisována matce (Janebová 2006, s. 16). Tento *tradiční model* péče o dítě by se dal zjednodušeně charakterizovat, že „vše je na ženě“. Ta tráví s dětmi nejvíce času, nejvíce se jim věnuje a spočívá na ní hlavní odpovědnost za jejich výchovu. Je tak považována za nejdůležitější v jejich životech a to i se všemi klady i zápory, které jsou s tím spojeny. Muž před dětmi vystupuje jako autorita. Pokud se muž podílí na výchově více a nejčastěji je to on, kdo se stará o volnočasové aktivity, hovoří Maříková o *smíšeném modelu*. Doposud málo rozšířený model – *partnerský* předpokládá vyrovnaný podíl rodičů na péči a výchově dítěte. Je podmíněn časem a možnostmi rodičů a každý dává to, co druhý nemůže. Jak uvádí Možný, otec mívá k dítěti „dál“ než matka a stejně tak i děti mají „dál“ k němu (srov. Maříková 2003, s. 108–109).

2 Mateřské privilegium

2.1 Rodičovství

Rodičovství v sobě zahrnuje jak mateřství, tak otcovství a s nimi spojené role matky a otce.

2.1.1 Instituce rodičovství

Role otce a matky se musí či nemusí měnit a představa, jakým způsobem by měla probíhat výchova, se různí s každou generací, přičemž však není zpochybněn základní předpoklad instituce rodičovství (srov. Fafejta 2004, s. 20).

Dudová píše, že v dnešní individualizované společnosti, tak jak ji popisuje de Singly, nabývá rodičovství jinou podobu. I přes určité mizení genderových nerovností stále existují významné rozdíly mezi rodičovstvím muže a ženy, a to díky tomu, že s mužstvím je spojována veřejná sféra a s žensstvím sféra soukromá. Toto uspořádání zajišťovalo až do začátku 20. století funkčnost rodinné instituce a je stále patrné ve způsobu, jakým si ženy a muži konstruují a utvrzují svou identitu (srov. Dudová 2008, s. 33). Arendell poukazuje na to, že: *„Zatímco ženské identity zůstávají v mnohém synonymické s mateřskými a rodinnými aktivitami...definice toho, co je pokládáno za mužské, se odvíjí z mužských mimo-rodinných rolí“* (Arendell in Dudová 2008, s. 33). Toto pojetí ale bývá zpochybňováno a poukazuje se na vzájemnou provázanost a závislost těchto sfér (srov. Dudová 2008, s. 32-33).

Instituce rodičovství zůstávala po dlouhou dobu sociologii víceméně skryta, předmětem zájmu byly jiné problematičtější aspekty rodinného života. Změna však nastala díky novým teoriím a pohledům jak feministického hnutí, tak i radikální kritické sociologie a také díky statistikám o poklesu porodnosti v průmyslově vyspělých zemích pod reprodukční míru. Sociologie rodiny má za to, že vývoj rodiny v čase je uspořádán v rozlišitelných fázích, mezi nimiž existují přechody. Od narození prvního dítěte zůstává rodičovství organizačním principem

rodinného životního cyklu (srov. Možný 2008, s. 148). A jak říká Alice Rosiová: „*Nikdy se nestáváme exrodiči*“ (Rosiová in Možný 2008, s. 148). Stejná autorka pak poukazuje, že přechod k rodičovství má čtyři jedinečné vlastnosti: dochází k němu pod silným kulturním tlakem a to zejména na ženu, dochází k němu i mimovolně – dítě může být počato i neplánovaně. Je to přechod nerevokovatelný – jakmile se dítě narodí, člověk se stává rodičem a za čtvrté ho můžeme chápat jako zlomový – nemá přípravnou periodu, dítě, které nebylo, najednou je a těhotenství je příprava na mateřství „jen“ fyziologická, nikoli sociální (srov. Rosiová in Možný 2008, s. 150-154).

2.1.2 Rodičovské role

Význam a důležitost jednotlivých rodičovských rolí se vždy odvíjely od vzájemného postavení muže a ženy v rodině (viz. kapitola 1.2.3.). V 18. století byl otec silnou rodičovskou autoritou a slova rodič a otec se používala jako synonyma (Burgessová 2004, s. 8). V 70. letech minulého století, zejména díky feministickému hnutí, začali odborníci na rodinu používat termín „*rodič*“ místo pojmů matka a otec, a to z důvodu svého přesvědčení, že mateřské a otcovské chování nebude možné v blízké budoucnosti rozlišit. Biologické důkazy, které měly za úkol vysvětlit odlišnost v přístupu rodičů k dětem, byly vyvráceny a o rodičovském chování se začalo smýšlet na základě sociálního podmiňování. Nutno dodat, že další změna na sebe nenechala dlouho čekat a o pár let později byla mužská a ženská biologická „jinakost“ opět v módě. I díky fyziologickým předpokladům by bylo zvláštní, kdyby biologie nesměrovala ženy více než muže k rodičovskému chování. Pokud tomu tak skutečně je, mechanismy, které by měly k tomuto nasměrování vést, se ještě nikomu nepodařilo zaručeně odhalit. To, že rodičovské chování není determinováno pohlavím, bychom si mohli ukázat na příkladě otců, kteří jako hlavní pečovatelé o dítěte smazávají hranice mezi otcovstvím a mateřstvím. Rozdílnost rodičovských stylů vzniká nikoli na základě času, kdy je otec s dětmi, ale zejména na základě množství času, kdy je s nimi o samotě a na výši zodpovědnosti, kterou sám disponuje. Genderově založené rozdíly a

podmiňování ke genderovým rolím výrazně odděluje muže od jejich potencionálního „mateřského instinktu“. Tuto situaci bude možno změnit, pokud se oprostíme od stereotypního označení muže jako méně citlivého k dětem a názoru, že jejich citové pouto není tak pevné jako v případě matek (srov. Burgessová 2004, s. 96-101).

Dle Silverstein a Auerbach, jak uvádí Maříková, jsou přirozené rozdíly v rodičovském chování odvozovány z biologických rozdílů mezi otcem a matkou. Ženy jsou jako sensitivní, vnímavé a obětavé, otcové racionální, autoritativní a nezávislí. Otcovství a mateřství jsou chápány jako protikladné a vzájemně se doplňující a z toho důvodu jsou jak otcům, tak matkám připisovány zásadně odlišné vlastnosti, schopnosti a nezaměnitelné role (srov. Silverstein a Auerbach in Maříková 2010). Ženy připisují rodičovství větší váhu a častěji než muži jej vnímají jako naplnění života (Janebová 2006, s. 13).

2.1.3 Motivace pro přijetí rodičovské role

Rodina odedávna a především existuje proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své děti (Matoušek 1997, s. 8).

V následujících řádcích se zaměřím na nejčastější důvody, uváděné pro to mít či nemít dítě, tak jak je prezentuje Mareš. Informace byly získány prostřednictvím projektu *Value of children and Intergenerational relationship*, který byl proveden v roce 1990.

Nejčastějším důvodem pro „nemít“ dítě byl důvod finanční, ale také završení počtu dětí, na kterém se partneři shodli. Nejdůležitější důvody „pro“ respondenti spatřovali v rovině emoční, než v praktické užitečnosti dětí. Jako motivy pro přijetí rodičovské role byly uvedeny následující faktory. *Že dítě představuje zdroj a předmět převážně pozitivních emocí*, označila většina jako významný, zejména pro možnost investice citu, něhy a seberealizaci prostřednictvím péče o dítě. *Dítě jako přirozenou součást, oporu, naplnění života a investic* vnímají rodiče ne po stránce ekonomických, ale investic citových a sociálních, neočekávají ekonomickou

podporu ve stáří, ale spíše možnost, jak se vyhnou pocitu osamocení a faktické samoty. Touha překročit prostřednictvím dítěte svůj úděl a přispět tak k pokračování života v kritických momentech je vyjádřena v motivu *dítěte, jako výrazu kontinuity života. Dítě také potvrzuje vztahy v rodině* tím, z původní dyády ženy a muže vytváří trojúhelníkový vztah. Rodičovství pak partnery k sobě těsněji připoutává, přičemž opačnou variantu nikdo z dotazovaných nezmínil. Příležitost „dostávat“ a na druhé straně „dávat“ a že život bez dítěte je nudný, tvořil charakteristiku motivu *dítěte jako zábavy a předmětu seberealizace* (srov. Mareš 2008, s. 110-112).

2.2 Mateřství

Mateřstvím bychom mohli označit nejen období těhotenství ženy, ale zejména období následující, ve kterém se matka stará o výživu a výchovu dítěte (srov. Badinter 1998, s. 10). Podobně definuje mateřství i Pachel, který uvádí, že je to rodičovství ženy dané početím, těhotenstvím a porodem. Je charakterizováno řadou biologických a psychologických přeměn, které probíhají jak v době těhotenství, tak i v období následující výchovy a péče o dítě. Tento hluboký vztah matky k dítěti má výrazný sociální dosah – pro ni, pro společnost a zvláště pro dítě. Kvalitní mateřství reprezentuje prostředí, v němž budou uspokojeny všechny potřeby, především jistota a bezpečí dítěte (Pachel a kol. 1983, s. 126).

2.2.1 Mateřská role

Ve výše uvedené kapitole jsme se mezi řádky mohli dočíst, že mateřská role bývá často pojímána jako povinnost vyplývající z přirozenosti, a i když tuto myšlenku vyslovil již před více než 200 lety J. J. Rousseau, je patrné, že pohled na ni se za tu dobu moc nezměnil, i když ona povinnost v dnešní společnosti nabrala liberálnější podobu.

Matku můžeme obvykle chápat jako vdanou ženu s dětmi. Její osobnost vnímáme jako relativní – ve vztahu k otci a dítěti. A také jako

trojrozměrnou, protože kromě předchozího vztahu je i ženou s vlastními požadavky a touhami. Její roli do jisté míry formují dominantní hodnoty a potřeby celé společnosti a její postavení určuje tzv. maják ideologie. Preferuje-li společnost otce a jeho hodnoty, matka zůstává v jeho stínu, pokud je dítě středobodem zájmu společnosti, tak vystupuje matka ze stínu na úkor otce, který je zatlačen do pozadí. Dalo by se říci, že role ženy jako matky a s ní spojené chování bude vždy takové, do jaké míry společnost preferuje či podceňuje mateřství. To bude mít samozřejmě vliv i na to, jak bude matka očima společnosti hodnocena (srov. Badinter 1998, s. 15).

2.2.2 Mateřská privilegia

V následující části práce se budu zabývat mateřstvím a pojmy, které jsou s ním ve vědomí či podvědomí společnosti spojeny. Vše, co uvedu, můžeme chápat jako výhodu či výsadu matek před otci, kteří jsou tak vzhledem k nim postaveni do nerovnovážné pozice. Zároveň se však budu snažit uvést argumenty, které by oponovaly zažitým názorům.

- ***Biologický faktor***

Každá zdravá žena a muž jsou nositeli stavebního genetického materiálu, při jehož splynutí vznikne nový život. Ale jen žena je biologicky vybavena pohlavním ústrojím, které umožňuje „vypěstování“ lidského jedince. A navíc je mu po porodu schopna zajistit výživu prostřednictvím kojení. Burgessová tuto zdánlivě prostou biologickou skutečnost považuje za klíč k mateřské dominanci u savců (srov. Burgessová 2004, s. 79). I kdyby se muž snažil sebevíc, schopnost donosit a porodit dítě mu není dána. Na zasedání v *Kinsey institute* byla již v roce 1984 možnost těhotenství muže řešena a dobrovolníků, kteří by ho rádi podstoupili, nebylo málo. Vzhledem k tomu, jak lidé ovládají reprodukci, není ani tato možnost do budoucna vyloučena (srov. Burgessová 2004, s. 102). Jak by taková situace vypadala, jsme mohli vidět ve sci-fi *Junior* (1994) režiséra Ivana Reitmana. A jako případ z reálného světa bych předložil těhotenství a následný úspěšný porod transsexuálů (FtM) Thomase Beatie a Scotta Moora.

Sara Ruddick, jak uvádí Maříková, zpochybnila korelaci „tělesnosti“ ženy a s tím spojenou schopnost pečovat o dítě. Podle ní biologické předpoklady ženy, těhotenství a porod, nemusí být zárukou mateřského chování. To je uskutečňováno skrze lásku, péči a výchovu, a tak nejen biologická matka, ale vlastně kdokoli, komu jsou tyto tři atributy vlastní, může být „matkou“ (srov. Ruddick in Maříková 2010).

- ***Mateřský instinkt***

Matce je rovněž připisován přirozený *instinkt*, podle něhož je jedine ona schopna starat se o dítě, protože je k tomu biologicky předurčena. Dvojici, kterou pak s dítětem vytváří, nemůže a nesmí nikdo narušit. Pokud se ztotožníme s tímto názorem o předurčenosti matky zastávat péči o potomky, zároveň tím legitimizujeme exkluzi otců (srov. Badinter 1998, s. 104).

Snahy o probuzení mateřského citu provázely celý konec 18. století v Evropě a kladly si za cíl snížit vysokou úmrtnost dětí, způsobenou lhostejností matek. S výhledem do budoucna by totiž neustálé snižování počtu obyvatelstva mělo za následek ekonomický úpadek státu, což bylo nežádoucí. A tak byli osloveni osvícenci té doby, kteří stvořili mýtus mateřského instinktu (srov. Badinter 1998, s. 107-108). I když J. J. Rousseau zastával názor, že se v každé matce skrývá přirozený instinkt pečovat o děti, na druhou stranu upozorňoval na určitou pomoc zvenčí, která byla nutná pro náležité plnění těchto povinností (srov. Abramsová 2005, s. 104). Sám se iniciativně ujal úkolu poradce v této oblasti a to již počínaje těhotenstvím, kdy apeloval na správnou výživu nastávajících matek. Moderní matka měla také dbát na tělesnou čistotu svých dětí, což si vyžadovalo jejich každodenní koupání, vhodné šacení a s ním spojenou volnost pohybu (srov. Badinter 1998, s. 150-151). Rousseau byl taktéž velkým zastáncem kojení a odsuzoval matky, které tuto činnost přenechávaly kojným. Vydání jeho knihy *Emil, čili o výchově* (1762), znamená začátek nové moderní rodiny, která předpokládá přítomnost ženy v domácnosti, neboť matka měla být dětem neustále k dispozici, dbát na

dobrou péči o ně a aktivně je vychovávat v dobré občany (srov. Abramsová 2005, s. 104).

Mateřský instinkt by mohl být zpochybněn tím, jestli a v jaké míře se u žen projevuje zájem o dítě. V tom případě bychom ženy, které nechtějí být matkami, či se neztotožní s mateřskou rolí, museli pokládat za deviantní (srov. Badinter 1998, s. 10). Maříková uvádí, že se v psychologické literatuře objevil názor, že tento instinkt není vlastní pouze ženám, ale že je vrozen i mužské části populace (srov. Maříková 1999, s. 19). Cituje zde Matějčka, který říká, že „*Aby měl člověk své dítě rád, není nutné, aby ho porodil. Také otcové instinktivně vědí, jak s dítětem mateřsky zacházet*“ (Matějček in Maříková 1999, s. 19).

- ***Mateřská láska***

Stejně jako byly v ženách probouzeny jejich mateřské instinkty, tak musela být objevena i *mateřská láska*, která byla dlouhou dobu vnímána jako vrozený instinkt a byla chápána jako součást ženské povahy (srov. Badinter 1998, s. 12). Koncem 18. století je tedy povýšena a velebena jako hodnota prospěšná pro celou společnost a objevuje se osoba „nové matky“. Ta je ve jménu lásky k dítěti schopná obětovat se. Mateřská péče se stává posedlostí a matka, která se s dítětem nemazlí a není něžná, není správná matka. A tak se očekává, že věnuje svým dětem daleko více času, lásku dokazuje kojením a dělá vše pro to, aby její dítě bylo zdravé a přežilo. Nemilovat své potomky je považováno za nevysvětlitelný zločin (srov. Badinter 1998, s. 154).

Pokud toto chování, které se do poloviny 19. století mohutně šířilo, budeme charakterizovat termínem *mateřská láska*, hlavním atributem pro chování matek v období před rokem 1762 by se spíše hodilo označení „*mateřská lhostejnost*“. Představy o tom, jak se chovat k dítěti vycházely z hodnoty dítěte v tehdejší společnosti a nutno podotknout, že ta byla takřka nulová. Dítě bylo vnímáno jako symbol zla, který překážel při práci a ohrožoval přežití rodičů. Pud sebezáchovy vítězil nad mateřským instinktem a dítě bylo odsouváno na okraj zájmu v rodině. Absence péče a nezájem

měly za následek vysokou míru úmrtnosti dětí, zejména kojenců. Ale je možné, že právě svou lhostejností a chladným chováním si matky tvořily obranné mechanismy, které je následovně chránily před bolestmi ze ztráty dítěte. Jinými slovy řečeno „lepší bylo nepřipoutat se, než potom trpět“ (srov. Badinter 1998, s. 36-59).

Může se tedy láska považovat za vrozený instinkt? Láska a tedy i ta mateřská, je ve skutečnosti pouze cit, což jí nedává žádný kosmický rozměr, ale jako každý jiný cit je ve své podstatě nejistá, křehká a nedokonalá, ale především nemusí být přirozená (srov. Badinter 1998, s. 12). Badinterová se doplňuje, když mateřskou lásku podmiňuje osobou matky, načasováním těhotenství, touhou po dítěti a dalšími psychosociálními faktory (srov. Badinterová 2005, s. 68-69).

A jistě není tento cit vlastní pouze ženám. Výzkumy, které byly na téma péče o děti provedeny, ukazují, že i otcové jsou schopni utvořit si s dítětem vztah, který se rovná vztahu mateřskému. Z toho vyplývá, že oba rodiče tak disponují stejnými předpoklady, které mohou v každodenních pečovatelských činnostech rozvíjet. Zde bych uvedl, že matka bývá jako „lepší rodič“ uváděna zejména proto, že se těchto aktivit ujímá ona a jejich provozováním se v nich specializuje (srov. Dudová 2008, s. 39).

- ***Mateřský kult***

Výše uvedené okolnosti vedly k zásadní změně v pojetí rodičovských rolí. Otec měl vždy exkluzivní status živitele rodin, s čímž byla spojena podřízenost žen a dětí. Tím, že jsou ale děti výhradně v péči matek a otec plní funkci „jen“ výhradního živitele, dochází k jeho vyloučení z péče o ně. Protože jsou otcové z důvodu výkonu svého zaměstnání často a na dlouhou dobu odloučeni od svých rodin, obávají se, zda tím neutrpí jejich vztahy s dětmi. Jejich strach však psychologové a psychoanalytici označují jako zbytečný. Odloučení otců od rodin podporují a zdůrazňují, že pro dítě má otec největší hodnotu jako symbol, takže doma by se měl zdržovat jen z důvodu, aby potvrdil právě tuto symbolickou existenci a platnost (srov. Burgessová 2004, s. 21-23). Janebová, čerpaje z Radimské, uvádí, že

nepřítomnost fyzického či symbolického otce byla označována z hlediska psychoanalytiků jako nežádoucí a znamenala riziko pro správný vývoj dítěte, zejména z možnosti vzniku psychóz a patologické fixace na matku, a proto otcové přicházejí s požadavkem na obnovu svých kompetencí. (srov. Radimská in Janebová 2006, s. 12).

Matka naopak zvyšuje hodnotu své rodinné role. Je jí přisouzen zásadní význam v péči o děti a investice, do této činnosti vložené, jsou hodnoceny více než přínos muže do rodiny. Vzniká mateřský kult, který je ze strany státu podporován. Žena je na základě svých biologických předpokladů – rodí a kojí – automaticky předurčena k roli matky a s ní spojenou péčí nejen o děti, ale i manžela a domácnost (srov. Janebová 2006, s. 14). Mateřská láska je oslavována, mateřské instinkty nadhodnocovány a na rozdíl od dob minulých jsou děti po rozvodu automaticky svěřovány matkám (srov. Radimská 2002, s. 1-2). Děti byly více než půldruhého století výhradně ženskou záležitostí, poté však ženy zpochybnily povinnost rozdávat se a začínají více pociťovat dualitu mateřské a ženské role, tedy role zaměřené na domácnost a mimo ni. A tak dochází k nárůstu počtu aktivních žen a zvyšování jejich kvalifikace. Práce mimo domov se pro ně stává prostředkem naplnění, ba dokonce rozvinutí jejich osobnosti (srov. Badinter 1998, s. 254-256).

Tato změna ženské identity, odehrávající se asi v 50. letech minulého století, však nebyla následována obdobnou proměnou mužů. Ti trvali na své identitě muže živitele a odmítli přebrat část práce i odpovědnosti žen. A tak místo spravedlivé spolupráce získávají matky převahu v rodině a to nejen tím, že se ekonomicky spolupodílí na chodu rodiny, ale také díky tomu, že jim zůstaly jejich kompetence, o které muži nestáli (srov. Janebová 2006, s. 12-13). Nicméně tento nárůst moci má negativní vliv na samotné matky, protože za něj platí vysokou cenu, neboť na nich spočívá nejen péče o děti, ale i domácnost a matka se tak sice jeví jako všemocná, ale mnohdy roli zvládá s vypětím všech sil. (srov. Radimská 2002, s. 2).

- ***Mateřská dovolená***

Dalším pojmem, který byl donedávna spojován výhradně s matkami a dával tak mateřství punc privilegia, je mateřská dovolená. Péče o malé děti poskytována pouze matkou byla až do poloviny 80. let ustanovena i právně. V polovině 80. let začalo postupně docházet ke změnám, které opravňovaly i muže čerpat ve zvláštních případech peněžitou pomoc v mateřství a v roce 1990 byl mateřský příspěvek přejmenován na rodičovský, zrovnoprávnil oba rodiče a péče o dítě přestala být výsadou žen (srov. Dudová 2008, s. 60). Muži však ještě nebyli chráněni Zákoníkem práce a mohli tak přijít o zaměstnání. Potřebná novelizace z roku 2001 rozšířila kompetence mužů rodičovskou dovolenou (srov. Janebová 2006, s. 18).

I přes tuto možnost zůstává rodičovská dovolená muži málo využívána. Možný interpretuje Maříkovou, když uvádí, že doma zůstává s dítětem jen asi 0,4-0,9 % mužů (srov. Maříková in Možný 2008, s. 182). S největší pravděpodobností je tento malý podíl způsoben dlouhou tradicí nerovnoprávného modelu nebo stereotypním očekáváním, že o dítě má pečovat matka (Hašková in Křížková 2002, s. 151), přičemž je i stereotypně pokládána za přirozeně zdatnou. Samotný status, který rodičovská dovolená i díky nevhodnému označení „dovolená“ má, jen nízký a vyvolává dojem, že pečovat a vychovávat dítě je jednoduché a nenáročné (srov. Křížková 2002, s. 151). Nízká participace mužů v této oblasti by se dala vysvětlit tím, že muži většinou lpí na ideálu „tvrdého muže“, následkem čehož se distancují od veškerých pečovatelských aktivit (srov. Janebová 2006, s. 16). Pro rodiny je mnohdy ekonomicky výhodnější, když muži netráví svůj čas doma s dítětem, ale v zaměstnání, neboť jsou ve většině případů stále lépe finančně ohodnoceni. Tento důvod je i ve výsledcích výzkumů uváděn na prvním místě (srov. Höhne, Svobodová, Šťastná 2008, s. 137). Není ovšem vyloučena ani možnost, že otcové by se zapojili i ve větší míře, ale naráží na odpor matek, které jim dítě odmítají svěřit (srov. Možný 2008, s. 182).

Z pohledu veřejnosti je představa muže na rodičovské dovolené vnímána jako přijatelná pro více než 2/3 z řad mladé generace dotazovaných

(do 29 let), kdežto u starších lidí převažuje vyšší míra nesouhlasu. Z toho se dá vyvodit, že mladší populace je mnohem vstřícnější k alternativním způsobům soužití a angažovanosti mužů v rodině (srov. Dudová 2008, s. 60).

- **Ženy rozhodují o životě**

Podle socioložky E. Sullerot byla jedním z klíčových faktorů, kterým byla vymezena otcovská nadvláda, neexistence účinné antikoncepce přístupné ženám, a tak záleželo jen na muži a jeho odpovědnosti, jak početná bude jeho rodina. Situace se obrátila s vynálezem efektivní hormonální antikoncepce, čímž dostala žena do rukou moc sama rozhodovat o reprodukci. Muž tak přišel o svou pravomoc a jeho otcovství je tak zcela závislé na rozhodnutí ženy a to i v případě interrupce, kdy si ženy vybojovaly její legalizaci a o bytí či nebytí dětí mohou rozhodovat výhradně samy (srov. Sullerot in Radimská 2002, s. 2).

Ženy tak mají kontrolu nejen nad vlastní plodností, ale vlastně také nad plodností mužů. V případě, že budou o antikoncepci lhát či ji záměrně „opomenou“ užít, a tak otěhotní bez souhlasu muže. Možnosti farmaceutického průmyslu jsou však velké a mužům svítá naděje se proti takovému způsobu „krádeže spermatu“ bránit v podobě mužské hormonální antikoncepce, která snad bude v blízké budoucnosti běžně dostupná. Je sice pravda, že i dnes mají možnost zabránit početí pomocí vasektomie, nicméně je to proces nezvratný a tudíž málo oblíbený (srov. Burgessová 2004, s. 102-106).

2.2.3 Proč se ženy stávají matkami?

V této kapitole se chci zmínit o attributech, které ženy mateřství připisují, jak ho vnímají a co pro ně znamená. Proč ženy chtějí porodit a stát se matkami? Při rozhovorech s ženami v produktivním věku byly uváděny dvě hlavní motivace. Jedna pojímá mateřství jako *přirodní* danost, naplnění života ženy“ ve spojení s tvrzeními, že mateřství je klíčem k radosti ženy. V této souvislosti bylo u všech dotázaných zmíněno „tikání biologických hodin“, které ženě dříve nebo později myšlenky na dítě připomenou.

Přesvědčení o správnosti spojení ženy a matky jako jedné osoby je však dáno i *sociálně*. Zde se myslí působení veřejnosti, médií a institucí, činící na ženy nátlak, který v nich evokuje přesvědčení, že nebýt matkou vlastně není normální a přirozené. Dalo by se dokonce říci, že nestačí být „pouze“ matkou, ale je nutností být „dobrou“ matkou. Na „přirozenosti“ rodičovství ve smyslu lidského údělu, se shodlo 90% dotazovaných respondentek, přičemž se stanoviskem, že „mateřství je největší dar, kterého se může ženě dostat“, souhlasilo pouze o deset procent méně odpovídajících. Zajímavé je chápání „poslání“ ženy jako matky z hlediska vzdělanostních skupin. Právě odpovědi jako: osud či předurčení, se objevovaly nejvíce u žen se základním vzděláním, které braly výchovu dítěte jako největší poslání v životě. U středoškolaček se v odpovědích více objevovalo spojení výchovy se zábavou a potomstvo bylo bráno jako investice do emoční oblasti či pojistka proti samotě ve stáří. Nejmenší spojení s tradiční představou role matky se objevilo u vysokoškolsky vzdělaných žen. Tyto nepovažovaly dítě jako potvrzení úspěšnosti, získání společenského statutu a přirozenosti, ale spíše jako možnou zátěž bránící profesnímu rozvoji a omezující vlastní aktivity. Rodičovství se nevzdávají, ale snaží se ho pozdržet, odsunout do budoucna (srov. Mareš 2008, s. 108-114). Badinterová upozorňuje, že žen, které nejsou ochotny vzdát se svých ambicí, přibývá. A ačkoliv je tato skupina pouze v minoritním postavení, je emancipovaná a velmi aktivní. Z tohoto vyplývá, že mateřství vůbec nemusí být instinktivní záležitostí a prvořadou povinností ženy (srov. Badinter 1998, s. 264).

2.3 Otcovství

Na rozdíl od mateřství, které bylo vždy považováno za jisté, průkaznost otcovství byla, alespoň v dřívějších dobách, nejistá. Na jednu stranu může být otec definován jako biologický zploditel, ovšem to pro definici otce a otcovství nestačí. Velkou roli hraje sociální dimenze otcovství – otec je ten, kdo s dětmi sdílí bydliště a vychovává je, a koho uznává zákon. Ačkoliv je biologický rozměr upřednostňován, hraje často

podstatnou úlohu i rozměr sociální (srov. Dudová 2008, s. 40). Podobně roli otce popisuje i Fafejta, který uvádí, že biologická skutečnost k otcovské roli nestačí. Pokud otec neplní své závazky a povinnosti, tato role mu může být odejmuta a okolí ho přestává jako otce vnímat (srov. Fafejta 2004, s. 17).

Singly, jak uvádí Dudová, definuje současné otcovství jako protiklad k předchozímu modelu výchovy, kdy byla za prioritu považována morální modelace dítěte a otec vystupoval v rodině jako autorita a plnil svou funkci živitele. Naproti tomu dnes si výchova klade za cíl objevit skryté osobnosti dítěte a rozvíjet jeho vnitřní zdroje, dítě má být vnímáno jako „partner“, se kterým je nutno vyjednávat. Pokud se budeme bavit o současné roli otce, zjistíme, že jeho funkce živitele přetrvává a čas, který muž stráví v zaměstnání, pokládá za čas věnovaný dítěti. Autorita nabyla smyslu určování hranic a učení k respektování pravidel. V současnosti se od muže taktéž očekává, že bude naslouchat, projevovat city, bude dítěti blízký a bude ochotný se na potřebnou dobu snížit, přičemž odloží stranou hierarchické vztahy a bude jednat s dítětem jako se sobě rovným (srov. Singly in Dudová 2008, s. 37).

2.3.1 Otcovská revoluce

Badinterová je toho názoru, že konec patriarchátu má za následek vznik nového modelu otcovství, který však zatím není plošně rozšířen. Jak nový otec vypadá, demonstruje na výzkumu, který provedly Ehresaft a Hochschild. Z výsledků vyplynulo, že takový muž pochází ze střední či vyšší třídy, dosáhnul vyššího vzdělání a vykonává svobodné povolání s nadprůměrným příjmem, což mu poskytuje velkou volnost z hlediska využití svého volného času. Jeho motivací chovat se „jinak“, je snaha napravit své vlastní dětství, kdy se mu nezamlouval tehdejší rodinný model ani samotná postava otce, kterého popisuje jako chladného a odměřeného. Mohli bychom konstatovat, že se neztotožňuje s tradiční mužskou kulturou (srov. Badinterová 2005, s. 160-162). Stejný názor zastává i Burgessová (srov. Burgessová 2004, s. 152), která píše, že se dnešní muži snaží být lepší a většina z nich chová antipatie k chování svého otce, kterého berou jako

negativní zdroj. V jejich názorech zaznívá, že svým dětem chtějí být blíž jak po stránce emocionální, tak i fyzické. Podobnou tendenci můžeme nalézt i u dnešních náctiletých, kteří uvádí, že se se svým otcem sotva znají a tuto situaci by chtěli ve vlastní realizaci otcovství změnit.

Tato stanoviska jakoby refletovala volání po novém otci, v čemž vidí jistou šanci odborníci zabývající se výchovou. Mizení či neexistenci podílu na výchově dětí v podání mužů vnímají jako velký problém (srov. Šmídová 2003, s. 159).

2.3.2 Nový otec

V rodinách, kde bychom mohli nového otce najít, si můžeme všimnout určitých změn v rolích muže a ženy. Nejedná se o jejich obrácení, ale spíše sdílení, což rodičům poskytuje řadu výhod. Je totiž možné, kdykoli si to situace bude vyžadovat, aby muž bez sebemenších problémů zastoupil ženu. Navíc si skrze větší blízkost vytváří s dítětem daleko lepší vztah, než tomu bylo v modelu tradičním (srov. Höhne, Svobodová, Šťastná 2008, s. 137). Toto vyrovnanější sdílení rolí v domácnosti, ve spojení s péčí o dítě, se může snadno stát prostředkem osobního rozvoje, zejména v oblastech empatie (srov. Maříková 1982b). Muž začíná svou otcovskou kariéru s narozením dítěte. Poté hraje táto-mámovskou roli, kterou se prvních několik měsíců učí za pochodu. Na rychlost osvojení této role mají vliv i samotní rodiče otce a přístup, který oni sami k výchově měli. Podle výzkumů zde hraje roli i jiný faktor, a to schopnost muže v sobě zmobilizovat v sobě své prvotní ženství. (srov. Badinterová 2005, s. 166). Stejná autorka ho vysvětluje na základě pohlavní diferenciaci, kdy se každý mužský jedinec v embryonální fázi vyvíjí nejprve jako samičí a až 40. dne těhotenství se začíná transformovat na samčí. I po celý zbytek pobytu v děloze splývá s matkou a i po narození se s ní ztotožňuje a je na ní závislý. Aby se stal mužem, musí v sobě tuto pasivitu potlačit a rozvinout se jako opak toho, čím byl původně – odpoutat se od matky a zabít v sobě své prvotní ženství. Prvotní symbióza však zanechává v psychice dospělého muže trvalé stopy (srov. Badinterová 2005, s. 49-51). Maříková uvádí, že

k určitému posunu v naší společnosti již dochází, respektive právě k posunu od starých otců k novým. To popisuje srovnáním generací současných otců a jejich otců, kde je patrný odlišný způsob výchovy dětí. Mnozí současní otcové se účastní porodu, se svými dětmi jsou kamarádi a na rozdíl od svých otců je tak netrestají a nedrží si emocionální odstup. Nová skupina není homogenní a mezi jednotlivými otci existují rozdíly (srov. Maříková 2010). Nový otec se tedy neslučuje s tradiční definicí otcovství. Sice je stále angažován ve sféře ekonomické, ale více se orientuje na rodinu, vztahy v ní a citová angažovanost ve spojení s péčí o malé děti mu není cizí. Jako jeden z ukazatelů příchodu nových otců lze považovat aktivitu mužů při prosazování obnovení práv otců (zejména právo na děti po rozvodu). K tomu ale nepřispívá fakt, že nový model otcovské role není příliš podporován institucemi a mnohdy se nezamlouvá ani samotným ženám. Těm by se sice ulevilo, ale mohly by tak přijít o své privilegium na výchovu (srov. Janebová 2006, s. 19).

Maříková ve spojení s novými otci používá výraz *víkendový tatínek*, kterým označuje otce s ambicemi trávit s dítětem více času. Ochotně mu poskytuje péči, ale nečiní tak, kdykoliv je to zapotřebí, ale pouze tehdy, když si na to vyhradí čas. A ten nachází zejména o víkendech, dovolených a dnech pracovního volna (srov. Maříková 2010).

Nicméně existují i názory, které nového otce jako takového popírají a jeho „citlivé“ chování a změnu role vysvětlují jako další výzvu, kterou tradiční muž chce zdolat. Pochopil totiž, že ve sféře veřejné již větších úspěchů nedosáhne, a proto se nyní obrací směrem k rodině (srov. Janebová 2006, s. 19). Více za tradičního, než za otce nového, považují Maříkové model nepřítomného otce, který se vyznačuje zejména svou psychickou nepřítomností v rodině a velmi malou kvantitou času, kterou je rodině schopný poskytnout. Rodině se snaží pomoci podáváním maximálního výkonu v zaměstnání, svou péči vyjadřuje (dle mého spíše kompenzuje) nadprůměrnými zisky, které dovolují, aby matka zůstala doma s dítětem (srov. Maříková 2010).

2.3.3 Překonávání bariér

Jako častý důvod, proč se muži nepodílejí ve větší míře na péči o děti, bývá označován problém související s hegemonní maskulinitou. Tento výraz bychom mohli vysvětlit jako dominující obraz mužství v dané společnosti. Tato představa však není zakotvena jen v myslích jednotlivců, ale prosakuje i do oblasti institucí. Pokud jsme si dříve uvedli, že muži svou pozici výhradního živitele rodiny ztratili (tedy tu jednu z mála, která jim zbývala), pak vyvstává problém, neboť maskulinita se definuje opozicí k feminitě. Tím pádem je nyní pro většinu mužů těžko definovatelná a dosažitelná, protože si svou starou identitu nedokázali změnit a většinou trvají na roli tvrdého muže, čímž jen posilují vlastní stereotyp špatného rodiče (srov. Janebová 2006, s. 16-17). Od otců se ještě donedávna očekávalo, že budou odlišní, či spíše, že budou mít opačné vlastnosti než matky. Projevem mužského chování byla racionálnost a ovládání emocí v opozici k iracionalitě a sociálnosti žen (srov. Šmídová 2003, s. 159). V této souvislosti Maříková dodává, jak uvádí Janebová, že s péčí o děti nemusí jít nutně ruku v ruce i změna mužské identity. Jako příklad uvádí otce, kteří si skrze kvalitní péči o potomka potvrzují svůj dosažený úspěch, ale i jedince, kteří jsou k péči o děti donuceni (srov. Maříková in Janebová 2006, s. 17). Otcové, kteří se rozhodnou aktivně se podílet na péči o děti a rodinném životě, mohou čelit i negativním reakcím velké části mužské populace, a to z důvodu zažitých stereotypních očekávání. (srov. Šmídová 2003, s. 164-165). Pokud se však na péči o dítě je nahlíží jako na součást nového životního stylu a nabourávání představy necitlivého, tvrdého otce je žádoucí, jsou takoví muži naopak okolím považováni za „hvězdu“, čímž se zvyšuje jejich sociální status (srov. Maříková 2007).

Obecně platí, že není až tak důležité, jaké pečovatelské schopnosti muž má, na rozdíl od žen však nejsou muži k takové aktivitě dostatečně motivováni. Přitom se potýkají s kulturně a sociálně podmíněnými překážkami a k této činnosti na něj není vyvíjen dostatečný kulturní nátlak. Odrazující může být i fakt, že pokud se muž ve větší míře zapojí do péče o děti, je pak na jeho ženu ze sociálního hlediska nahlíženo hůře a může být

vystavena případné stigmatizaci (srov. Maříková 1982b). Radimská navazuje, že toto nové, vztahové otcovství bývá vnímáno jako konkurence mateřskému monopolu, v důsledku čehož nenalézá zastání ani u samotných matek, tak ani u zainteresovaných institucí. Otcové tedy paradoxně nenacházejí podporu pro svou změnu, přestože je jim jejich rezignace na novou otcovskou roli vyčítána (srov. Radimská 2002, s. 2-3).

Angažovanost otce závisí také na dobré vůli matky. Ta, pokud zaujímá odmítavý postoj ve smyslu degradování pečovatelských schopností manžela, se ve skutečnosti brání, protože své mateřství pocítuje jako privilegium a nechce se o něj dělit. Dalo by se říci, že taková matka vlastně na aktivního otce žárlí, protože cítí, že ztrácí svou výsadní roli (srov. Badinterová 2005, s. 171). Janebová uvádí (2006, s. 20), že stejně tak jako se ženy setkávají s diskriminací na trhu práce, tak se i muži setkávají s diskriminací, ale v rodinném kruhu. Rašticová situaci hodnotí následovně a výstižně: *„Otcům je vyčítána jejich nedostatečnost nebo rezignace na otcovskou roli, ale není jim dána možnost realizovat své otcovství jiným, novým způsobem“* (Rašticová in Janebová 2006, s. 19).

Závěr

Privilegium rodit a následně pečovat o děti ženu současně nasměrovalo a upoutalo v domácnosti a k roli vychovatelky, později dokonce „expertky na výchovu“ přibyla funkce strážkyně krbu. Za tímto titulem se však skrývala i veškerá starost o domácnost a práce s ní spojené. Muž se naopak orientoval na sféru veřejnou, aby dostal své roli živitele rodiny a od domácích prací se víceméně distancoval. Takové rozdělení domácích prací je ve velké míře stále aktuální, přestože v rodinách se toho mnohé změnilo.

Mateřské privilegium však vzalo muži i tuto jeho hlavní roli, pomocí které sám sebe identifikoval. Skutečnost, že začaly ženy pronikat a uplatňovat se v pracovním procesu vedla k tomu, že také začaly ve stále větší míře přispívat na chod domácnosti. Z živitelů se tak stali pouzí spoluživitelé, kteří ztratili svou sebejistotu a jsou nuceni hledat si novou identitu. Tu mnozí nacházejí v pravém opaku tradiční role muže. Noví otcové se chtějí na výchově svých dětí podílet, věnovat jim péči a lásku. Této nové role je však díky převládajícím genderovým stereotypům těžké dosáhnout, neboť na „průkopníky“ čeká spousta nástrah, a to dokonce i v mateřských řadách, které se bojí o své výsadní právo pečovatelky. Případné pochybnosti o muži, jako schopnému poskytnout náležitou péči, stavějí na tvrzeních, že ženy jsou lepšími matkami díky svým „instinktům“, o které jsou muži ochuzeni. Toto tvrzení však lze vyvrátit. Změnu v rodinných rolích však můžeme nalézt i u žen, pro které mateřství není prioritou ani životním cílem a mateřství se snaží oddalovat.

Mateřství opředené tolika mýty má skutečnou hodnotu pouze v daném sociohistorickém kontextu. Někdy je přehlíženo, jindy vyzdvihováno. Příčinu mateřského chování bychom však těžko hledali čistě na biologickém základě, neboť pro utváření konstruktů, kterým mateřství je, je třeba ho zasadit do určité společnosti, která mu dá význam.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Knap Alois

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie a andragogiky FF UP

Název práce: Genderová dělba práce v rodině a „mateřské privilegium“

Počet znaků: 70 671

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 36

Tato práce se zabývá rodinou, genderovým rozdělením prací a mateřstvím. V rodinných vztazích hrál vždy otec roli autority, byl jejím hlavním živitelem. Žena se měla starat o děti a domácnost a její hlavní role byla role matky. V práci poukazují na fakt, že role otce i matky se v průběhu dějin vyvíjely, byly silně ovlivňovány společností a genderovými stereotypy. V poslední době si můžeme povšimnout snahy otců zapojit se do výchovy svých dětí. Tito „noví otcové“ nabourávají fakta, která byla doteď spojována pouze s matkou a mateřstvím.

Klíčová slova: dělba práce, gender, mateřství, rodina, otcovství, pohlaví, nový otec, stereotypy

Anotation

This work deals with the family, gender division of housework and motherhood. In family relations father always played the role of authority, was the main breadwinner. The woman should take care of children and the household and its main role was the role of mother. The paper points out that the role of father and mother developed in the course of history, were heavily influenced by society and gender stereotypes. Recently, we could have noticed the efforts to involve fathers in the upbringing of their children. These "new fathers" break down the facts that until now was only associated with the mother and motherhood.

Key words: division of labor, gender, motherhood, family, fatherhood, sex, new father, stereotypes

Zdroje:

ABRAMSOVÁ, L. *Zrození moderní ženy*. Brno: CDK, 2005. ISBN 80-7325-060-8

BADINTER, E. *Materská láska: od 17. století po současnost*. Bratislava: Aspekt, 1998. ISBN 80-85549-04-2

BADINTEROVÁ, E.: *XY. O mužské identitě*. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-727-0

BIERZOVÁ, J. Rozdělení domácích prací v rodinách s dětmi. In *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online]. Ročník 7., číslo 1/2006 [cit. 2012-28-5]. Dostupné z www:
<http://www.genderonline.cz/uploads/5a27cc06e2f4220bde54b069a0b6a5232f56cfaa_rozdeleni-domacich-praci.pdf>

BURGESSOVÁ, A. *Návrat otcovství: Jak se stát moderním otcem*. Brno: Jota. 2004. ISBN 80-7217-296-4

CURRAN D. J., RENZETTI, C. M. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0525-2

ČERMÁKOVÁ, M. *Rodina a měnící se gender role – sociální analýza české rodiny*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997. ISBN 80-85950-42-1

DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-136-1

FAFEJTA, M. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Nakladatelství Jan Piszkiwicz 2004. ISBN 80-86768-06-6

HORSKÁ, P. Z historie role ženy-matky a ženy-partnerky. In VODÁKOVÁ A., VODÁKOVÁ O. (eds.) *Rod ženský*. Praha: SLON, 2003. s. 90-97. ISBN 80-86429-18-0

HÖHNE, S., SVOBODOVÁ, K., ŠŤASTNÁ, A. Význam partnerství pro harmonizaci rodiny a zaměstnání. In SIROVÁTKA T., HORA, O. (eds.). *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. Boskovice/Brno: František Šalé – Albert, 2008. s. 119-143. ISBN 978-80-7326-140-5

CHALOUPKOVÁ, J.: Faktory ovlivňující dělbu práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. *Sociologický časopis*, 41, 2005, č. 1, s. 57-77.

JANEBOVÁ, R. *Sociální problémy z aspektu gender*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-512-6

KARSTEN, H. *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-145-X

KELLER, J. *Úvod do sociologie*. 4. vyd., Praha: SLON, 2001. ISBN 80-85850-25-7

KŘÍŽKOVÁ, A. Česká žena v práci a rodině posledního desetiletí. In MANSFELDOVÁ, Z., TUČEK, M. *Současná česká společnost. Sociologické studie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002. s. 148-160. ISBN 80-7330-009

MAREŠ, P. Hodnota dítěte v životě českých rodin. In: SIROVÁTKA, T. a O. HORA. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. Brno/Boskovice: František Šalé - Albert, 2008, s. 97-117. ISBN 978-80-7326-140-5

MAŘÍKOVÁ, H. Proměna rolí muže a ženy v rodině. In VEŠÍNOVÁ – KALIVODOVÁ, MAŘÍKOVÁ, H. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999, s. 59-67. ISBN 80-85950-69-3

MAŘÍKOVÁ, H. Dvoukariérová manželství. In MAŘÍKOVÁ, H. (ed.). *Proměny současné české rodiny*. Praha: SLON, 2000, s. 101-139. ISBN 80-85850-93-1.

MAŘÍKOVÁ, H. Sociální partnerství muže a ženy v dnešním manželství a rodině – realita nebo fikce? In VODÁKOVÁ, A. a O. VODÁKOVÁ, (eds.). *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?*. Praha: SLON, 2003, s. 103-111. ISBN 80-86429-18-0

MAŘÍKOVÁ, H. (1982a) Gender! Co to znamená?. In *Socioweb* [online]. 1982 [cit. 2012-05-27]. Dostupné z: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=225&lst=120>>

MAŘÍKOVÁ, H. (1982b) Otcové v péči o děti. In *Socioweb* [online]. 1982 [cit. 2012-05-27]. Dostupné z: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=234&lst=118>>

- pozn.: Datace výše uvedeného zdroje MAŘÍKOVÁ 1982b, ačkoliv je takto uváděna, je pravděpodobně zavádějící, neboť autorka v dané práci odkazuje na zdroje z období pozdějšího (nejnovější 2005)

MAŘÍKOVÁ, H. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé. Praha: SoÚ AV ČR, 1999. ISBN 80-85950-69-3. Dostupné z: <http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/143_99-6wptext.pdf>

MAŘÍKOVÁ, H. Když dva dělají totéž... *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online]. 2007, roč. 8, č. 2, s. 82-87 [cit. 2012-05-28]. Dostupné z: <http://www.genderonline.cz/uploads/0e31869a2b13cb0d73f0bd75108ebd78d388eda8_kdyz-dva-delaji-totez.pdf>

MAŘÍKOVÁ, H. Péče o děti jako genderová aktivita. In *Socioweb* [online]. 2010 [cit. 2012-05-28]. Dostupné z: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=364&lst=121>>

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1997. ISBN 80-85850-24-9

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8

OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6

PACHL, L. a kol. *Malá abeceda rodiny*. Praha: PANORAMA, 1983.

PETRUSEK, M. a kol. *Velký sociologický slovník*. 1. svazek. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1

PETRUSEK, M. a kol. *Velký sociologický slovník*. 2. svazek. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5

RADIMSKÁ, R. Mateřství, otcovství a moc. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online]. 2002, č. 4, s. 1-3 [cit. 2012-05-26]. Dostupné z: <http://www.gendersonline.cz/uploads/62bc55a798272cd0a0524f1555f45e01713be30b_rocnik03-4-2002.pdf>

SINGLY, F. de: *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1

ŠIKLOVÁ, J. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v české republice. In: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. VĚŠÍNOVÁ – KALIVODOVÁ, E., MAŘÍKOVÁ, H. Praha: Open Society Fund, 1999, s. 9-19. ISBN 80-85950-69-3

ŠMÍDOVÁ, Iva. "Matkové". In MAREŠ, P., POTOČNÝ, T (eds.). *Modernizace a česká rodina*. Brno: Principal, 2003, s. 157-175. ISBN 80-86598-61-6

VODÁKOVÁ, O. "Strážkyně krbu" v naší kulturní tradici. In VODÁKOVÁ, A. a O. VODÁKOVÁ, (eds.). *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?*. Praha: SLON, 2003, s. 83-89. ISBN 80-86429-18-0